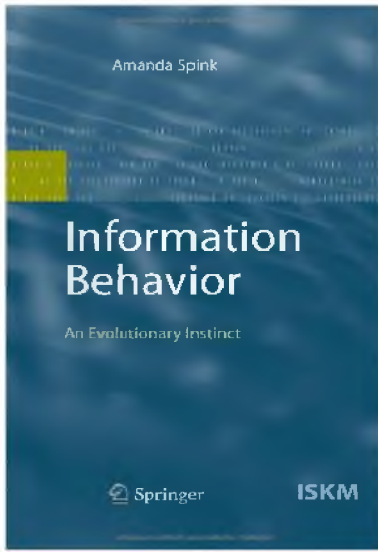

Tanıtım - Değerlendirme / Reviews

Spink, A. (2010). *Information behavior: an evolutionary instinct*. Berlin; New York: Springer, 2010. 85 s. ISBN 978-3-642-11496-0

Book Review

Information behavior: an evolutionary instinct

The main purpose of this book is to develop a theoretical framework for the investigation of human information behavior within a multidisciplinary approach. Information behavior is not only instinctive with its social/cultural and cognitive dimensions, but is also a type of intelligence and a universal and biologically primary skill belonging to all of the people. It is thought that further researches are needed in order to clarify the process of information behavior which is such a complex process that cannot be fully understood only by contemporary and / or limited dimensions.

Bilgi davranışının, insanın var oluşu ile beraber başladığı, insanlık tarihinin tüm evrelerinde varlığını sürdürdüğü bilinir. İnsan, avcılık ve toplayıcılık kültüründen, yerleşik kültüre, tarıma, endüstrileşmeye ve bilgisayar ve iletişim teknolojilerinin ilerlediği günümüze dek, her zaman bilgiye gereksinim duymuş, bilgiyi aramış, düzenlemiş ve kullanmıştır. Devamlı olarak yeni bilgiye/bilgilere gereksinim duyulması, bu süreci dinamik, sürekli duruma getirmiş; bilimsel bağlamda ise pek çok araştırmaya ufuk açmıştır.

Amanda Spink'in dokuz bölümden oluşan "Information behavior: an evolutionary instinct" (Bilgi davranışı: evrimsel bir içgüdü) adlı kitabında bilgi davranışının tıpkı besin arama, dil ve benzeri beceriler gibi yaşamsal nitelikte olduğu, esasen de içgüdüsel temele dayandığı ileri sürülmektedir. Spink'e göre, bizlerin genellikle bilgi davranışı da dahil bu becerilerin içgüdüsellğine ilişkin farkındalığımız olmadığı gibi bilişsel becerilerimize ilişkin analiz yaptığımız da söylenemez. Daha basit bir ifade ile herhangi bir davranışta bulunur ya da bilgiyi kullanır ancak bunun kökeni, nasıl oluşup geliştiği üzerine pek düşünmeyiz. Yaşamımızı her anlamda etkileyen bilgi davranışı niçin, nasıl, nereden gelir ve yaşam boyunca nasıl gelişir?

Kitabın girişinde de vurgulandığı gibi, konuya ilişkin alan yazınında daha çok bilgi arama becerilerinin ve bilgi okur yazarlığının nasıl geliştirilebileceği ve benzeri kaygılara odaklı pragmatik yaklaşımla yapılan araştırmalar yaygındır. Evrimsel perspektif ile bilgi davranışının niçin, nasıl ve nereden geldiği, nasıl bir gelişim izlediği konusunda kuramsal çalışmaların

eksikliği söz konusudur. Bu kitap, temelde bu boşluğu doldurma çabası ile yazılmıştır. Ayrıca, bilgi davranışı, insanın biyolojik, bilişsel, ruhsal gelişimi ve çevresel etmenlerle beraber şekillenen bir süreç olarak çok disiplinli boyuta sahip olduğundan, konunun disiplinlerarası ve ortaklaşa biçimde araştırılması önerilmektedir. Resim bu kadar büyük olduğunda, doğal olarak, tüm sorulara yanıt bulmak ve konuyu bu kadar geniş boyutu ile bir kitabın sınırları içinde bütünüyle ele almak olası görünmemektedir. Tam da bu kaygı ile okuyucunun tüm sorulara yanıt verilmemesi nedeni ile düş kırıklığı yaşayabileceği ama kitabın yeni araştırmalar için önemli anahtar soruları ortaya çıkardığı vurgulanmaktadır.

Kitabın giriş bölümünde, bilgi davranışının kaynakları, evrimsel boyutu ve gelişimi kuramsal bir çerçevede kısaca tanımlanmakta, bilgi davranışının yalnızca alanla ilgilenenler için değil tüm bireyler için neden bu kadar önem taşıdığı açıklanmaktadır. Bu bölümde, nedense daha çok kişinin bilgisayar, web ya da kütüphane kanalıyla etkileşimine paralel, yirmi ve yirmi birinci yüzyılın modern bir fenomeni algısı ile yaklaştığımız bilgi davranışının, bu boyutun ötesindeki arka yüzü ile karşılaşmaktayız. Tıpkı dil becerisi gibi bilgi davranışı da binlerce yıllık süreçte ve tüm kültürlerde bilişsel bir uyum biçiminde gelişmektedir. Kısacası, bilgi davranışı insanın evrimi, bilişsel gelişimi ve davranışlarından bağımsız değil, onlarla iç içedir. Dolayısıyla, bilgi davranışının temeli bilişim, evrim, sosyal bilimler ve davranış bilimlerine dayandırılmalıdır.

Giriş bölümünden sonraki bölümlerde, bilgi davranışının içgüdüsel, sosyo-bilişsel gelişiminin köklerine kadar gidilmekte ve konu detayları ile ele alınmaktadır. “Bilgi Davranışı Çerçevesi” (Information Behavior Framework) başlıklı, bilgi davranışının antropoloji, evrim psikolojisi, bilişsel arkeoloji ve evrim tabanlı pek çok disiplinden yararlanılarak tartışıldığı ikinci bölümün, okuyucunun ufkunu farklı boyutlara yönelttiği, peş peşe farklı soruları üreten heyecan verici bir yolculuğa başlattığı kanısındayım. Burada, soyu tükenmediği bilinen ilk insan türü *homo sapiens*'in içgüdüsel ve bilişsel becerilerinin çevreyi denetleme yetisi kazanabilecek duruma nasıl geldiği, nasıl geliştiği, dil, soyut ve stratejik düşünme gibi becerilerin nasıl ortaya çıktığı sorgulanmaktadır. Örneğin, alet yapımı, tarım, mağara sanatı ve diğer insanlarla bilgi/görüş alışverişi gibi pek çok durum bu gelişim sürecinin ürünüdür. Ancak bir yandan da yeterli bulgular olmadığından bilgi davranışının insanın neandertal evresinde oluşup oluşmadığı sorusuna da yanıt aranmaktadır. Belki de, yeni kazılar, fosiller ve İspanya'da Atapuerca'da bulunan *homo sapiens* ve neandertal türün atası olduğu ileri sürülen insan fosili, bu araştırmalara ışık tutabilir.

“Evrimsel Temel” (Evolutionary Foundation) başlıklı üçüncü bölümde, bilgi davranışının kökeni, gelişimi ve bu gelişimi şekillendiren çevresel etmenleri görüyoruz. Geary'in görüşünden yola çıkılarak, bilgi davranışının giderek evrilen bilişsel bir süreç olmasının yanında biyolojik bir beceri olduğu ileri sürülüyor. Bu beceri, tüm kültürlerde görülen ortak bilgi arama, düzenleme ve kullanma davranışları ile evrensel nitelik de taşıyor. Bilgi arama davranışlarının kültürlere göre değişimi ise web, kütüphane ya da diğer destekleyici araçların kullanımı ile

görülmüyor. Ancak burada da son yıllarda dünya çapında web kullanma yaygınlığı dikkate alınırsa bu farklılığın yok olduğu düşünülebilir. Bu bölümde, bilgi davranışına ilişkin ilgi çeken bir diğer yaklaşım, bu davranışın evrime dayalı bilişsel bir mekanizmadan kaynaklandığı ve biyolojik bir beceri olduğu gibi aynı zamanda doğal seçilimin getirdiği genetik bir uyum olduğunun da belirtilmesidir. Ayrıca, nasıl ki okuma ve yazma bilgi davranışının bir parçası ise, dil de bu davranışı bütünleyen bir beceri olarak vurgulanmakta; bir bilgi probleminin kavramsallaştırılmasının, bilginin toplanması ve kullanılmasının bilişsel becerilerimiz kadar dil becerimize de bağlılığına işaret edilmektedir. Bir diğer önemli vurgu, insanın çevreyi denetleme güdüsüdür. Örneğin, avcılık ve toplayıcılığın gereği olarak plan yapma, stratejik düşünme, hayvanlara ve çevreye ilişkin bilgi edinme gereksinimi yaşamsaldır. Bu durumda beynin görsel objeleri tanımlamak, ayırt etmek üzere devasa bir çapraz başvuru sürecinden geçerek bilişsel gelişimi söz konusu olmuştur.

“Çevre mi İçgüdü mü” (Instinct Versus Environment) başlıklı dördüncü bölümde, bilim çevrelerinde geçmişte ve günümüzde tartışılan, Charles Darwin, William James, Sigmund Freud, Konrad Lorenz ve Mark Blumberg gibi pek çok bilimcinin sorguladığı davranışın, içgüdünün mü çevrenin mi etkisi ile şekillendiği sorusundan yola çıkılarak, bilgi davranışına etki eden faktörler irdelenmektedir. Antik Yunan’da güdüler ve davranış, felsefenin sorguladığı temel sorular arasında iken, on dokuz ve yirminci yüzyılda psikoloji biliminin gelişimi bu soruları farklı boyuta taşımıştır. Tarihsel süreçte yirminci yüzyıla dek genlerin ve içgüdünün davranış üzerinde ne oranda etkili olduğu biçimindeki odaklanmayı izlerken, yüzyılın sonu itibarıyla sosyolojinin de gelişimi ile çevrenin etkilerinin daha fazla sorgulanması biçiminde bir değişime tanık oluruz. Genetik bilimi araştırmalarının ilerlemesiyle ise genler/kalıtım ve çevrenin rolünün bir arada ele alındığı karmaşık sürece dayanan yaklaşım gözlenir. Bölüm sonunda çeşitli kuram ve yaklaşımların bir sentezi ile bilgi davranışının içgüdüsel temelli olduğu ancak çevresel ve kültürel faktörlerle önemli oranda biçimlendiği sonucuna varılmaktadır.

“İnsan Bilişselliği ve Toplumsal Davranış” (Human Cognition and Social Behavior) başlıklı beşinci bölümde, davranışın yalnızca toplumsal/kültürel ve bilişsel boyutu ile beraber içgüdüsel olmadığı, aynı zamanda bir tür zekaya dayandığı ve Geary’in deyimi ile tüm insanlığa özgü biyolojik bir beceri olduğu görüşü ile karşılaşıyoruz. Ayrıca, Geary’e göre, bilgi davranışı, kültürel farklılıkların etkisi ile biyolojik ikincil beceri diye adlandırdığı farklı niteliklere de sahiptir. Konu bağlamında dikkate değer bir başka yaklaşım, Gardner’in standart psikometrik araçlarla ölçülen tek bir zeka olduğu biçiminde alışlagelmiş görüşe karşı çıkan; her bireyin farklı pek çok zekası olduğu biçimindeki çoklu zeka kuramıdır. Gardner, dilsel, mantıksal-matematiksel, müziksel, bedensel-kinestetik, uzamsal, sosyal, içsel ve doğasal biçiminde sekiz gruba ayırdığı zekaya dayanarak her bir bireyin bunların farklı karışımlarından oluşan kendine özgü bir zekası olduğunu ileri sürer. Anlaşıldığı kadarıyla bu zekaların yoğunluk oranları yine kişilere göre değişkendir. Bu görüş, zekayı keskin sözel-dil ve mantıksal-matematiksel çizgiler ayırımından çıkararak, bireysel farklılıkların çok daha karmaşık olduğu izlenimini

oluşturmaktadır. Sping, bu sekiz kategoriye “bilgi zekası” biçiminde yeni bir kategoriye eklemekte ve bu zekanın mantıksal-matematiksel, uzamsal, sosyal ve içsel zeka ile ilişkili olduğuna işaret etmektedir. Elbette, dâhiler (prodigy), aptal dâhiler (idiot savants), beyinde hasar olanlar ve benzeri farklı örneklerin konu bağlamında rolü araştırılması gereken durumlardır. Çoklu zekaya ilişkin görüş, belki de bilgi davranışının bireyselliği ve/veya değişkenliğine yanıt olabileceği yönünde bir varsayıma dayanarak hiç de yabana atılmayacak bir araştırma konusu olabilir. Bilgi arama davranışının, geliştiği süreçte inanç/düşünce değişimi, bilişsel, duygusal ve/veya durumsal farklılık gibi etkilerle çoklu görev yapan niteliğe bürünmesi (multi-tasking information behavior) ve koordine olabilme özelliği de dikkate değerdir. Kişinin bu süreçte, bilgiyi arama, araştırma, etkileşimli tarama, elde etme ve yapılandırma gibi uyumlu bir seri eylemi gerçekleştirmesinin ardında bilişsel durumu, uzmanlık bilgisi ve bilgi problemine ilişkin anlayışı gibi pek çok ögenin koordinasyonu, başka bir deyişle bilgi davranışının koordinasyon özelliği saklıdır. Ancak yazara göre bu niteliklerin de daha detaylı araştırılmasına gereksinim vardır.

Kitabın “Yaşam boyu Gelişim” (Lifetime Development) adlı altıncı bölümü, bilgi davranışının bebeklik, çocukluk, ergenlik, gençlik, yetişkinlik ve yaşlılık gibi tüm evrelerde, biyolojik, bilişsel, psikolojik ve çevresel etmenlerle beraber nasıl bir değişim/gelişim gösterdiğini irdelemektedir. Piaget, Erikson, Vygotsky, Baron-Cohen, Spelke ve Locke ile Bogin gibi bilişsel gelişim alanındaki araştırmacıların bu konuda hem birbirinden ayrılan hem de birbirine benzeyen çıkarımlarından yola çıkılınca, genel olarak insanın bebeklik evresinde bilgi davranışı geliştirmeye başladığı, keskin sınırlar oluşturmasa da belli yaşlarda belli algı ve becerilerin evrildiği anlaşılıyor. Örneğin, 0-2 yaş döneminde duyuşsal motor gelişimi sürecinde bebek emme ve yakalama refleksleri ile çevresi ve nesnelere tanışır. Ancak edindiği bu ilk duyuşsal bilgiler arasında bütünlük oluşturma becerisi bulunmaz. 2-6 yaş arasında nesne ve insanların sembollerle temsil edildiğini öğrenir. Bu evrede ego merkezli bir bilişsel düşünce hakim olduğundan alternatif perspektifleri anlaması söz konusu değildir. 7-12 yaş evresinde somut nesnelere ve olaylar arasındaki mantıksal ilişkiler kurma, stratejik düşünme, yorumlama, sınıflama gibi beceriler geliştirmeye başlar. 12-16 yaş arasında ise artık soyut düşünebilme, varsayıma dayalı gerekçelendirme ve problem çözme ile sorunlara mantıksal ve sistematik yaklaşım becerileri gelişmiştir. Zihinsel gelişim sürecinin bir bakıma evrensel nitelikli olduğu ancak çevresel etmenler ve kültürlerarası değişimin etkisi ile şekillenerek insanın tüm yaşamını etkilediği anlaşılmaktadır.

“Bilgi Davranışının Alt Süreçleri” (Information Behavior Sub-processes) başlıklı yedinci bölümde bilgi davranışının içgüdüsel, toplumsal/kültürel ve yaşam boyu gelişim gösteren nitelikte olmasının yanısıra kendi içinde bazı alt süreçleri kapsadığı açıklanmaktadır. Bunlar, fiziksel, sosyo-bilişsel ve sanal ortamlar da dahil bilgi davranışı değişiminin/etkileşiminin olduğu yer ve zeminler (örneğin bu bir dış hekiminin bekleme odası ya da internet sohbet odası olabilir); belirli bir amaç ya da görev doğrultusunda bilgi arayışı; bilinçli ya da bilinçsiz olarak

gündelik bilgi arayışı; bilginin araştırılması¹ (gereksinim duyulan bilginin kaynağına ilişkin çevresindeki ipuçlarını algılayarak kaynağa yönelme becerisi ve potansiyel olarak en fazla işe yarar olduğuna inanılan ipuçlarının değerlendirilmesi); bilginin inceden inceye araştırılması (bilgi davranışını destekleyen araçlar ile örneğin web teknolojisi yardımıyla ve genellikle çoklu sözcükler ve yargıları kullanarak yapılan sorgulamalar ve farklı sorgulamalar arasındaki etkileşimli süreç); bilginin düzenlenmesi (materyallerin belirli kategorilere ayrılarak analizi ve sınıflanması biçimindeki alt süreçtir. Dewey Onlu Sınıflama Sistemi temel bir örnektir) ve bilginin kullanılması sürecidir (Bu süreç, çevredeki verilerin bilinç dışı etkilerle toplanmasından, düşünme, not alma veya kişinin edindiği bilgiyi daha önce edindiği bilgi ile birleştirerek yargıya varmasına kadar çeşitli biçimlerde görülür). Sping'e göre, tüm bu alt süreçler ve birbirleriyle bütünleşmesi konularında daha ayrıntılı araştırmalara gereksinim duyulmaktadır.

“Asırlar Boyunca Bilgi Davranışının Desteklenmesi” (Supporting Information Behavior over the Ages) başlıklı sekizinci bölümde, asırlar boyunca insanlar tarafından bilgi davranışını desteklemek üzere üretilen araçlardan söz edilmektedir. Kronolojik sıra ile verilen bu araçlar, mağara sanatı, kavram yazılar (ideographs), takvimler, kağıt (papyruslar), çivi yazısı, mürekkep, hiyeroglifler, alfabe, logografi, haritalar, parşömen tomarları, el yazmaları, sözlükler, kütüphaneler, bibliyografyalar, sınıflama sistemleri, kodeks, tahta basma kalıbı, ağaç şeması ya da dizim ağacı, tüy kalem, kütüphane kataloğu, taşınabilir daktilo, almanaklar, kağıt, kayıt formları, baskı makinesi, ciltleme, kamuya ödünç veren kütüphaneler, basılı kütüphane kataloğu, sözlükler, gazeteler, bilgi grafikleri, taksonomi, magazinler ve günümüzde ise Marc (metadata/üstveri), hiperlink, web ve sayısal kütüphanelerdir. Sping, bilgi davranışını destekleyen ve kendileri de birer bilgi davranışı olan tüm bu araç üretimlerinin kimler tarafından, nasıl, hangi toplumsal etmenlerle yapıldığı sorusunun da önemli bir araştırma sorusu olduğunu düşünmektedir.

“Anahtar Öneriler ve Sonuçlar” (Key Propositions and Conclusions) başlıklı dokuzuncu ve son bölümde, insanın varlığı ile hep var olacak bilgi davranışının hala tüm boyutları ile anlaşılmadığı, anlaşılması için günümüz çağdaş modellerinin ötesine giderek sorgulanması gerektiği, bunun da uzun vadeli bir araştırmayı gerektirdiği ileri sürülmektedir. Çok daha kapsamlı bilgi davranışı kuram ve modelleri geliştirmenin yolu, evrimsel bilişsel ve antropolojik alanlardaki araştırmalardan daha çok yararlanmaktır. Avcılık, toplayıcılık, eş bulma gibi diğer davranışlarla beraber bilgi davranışının da kaynakları, neden, nasıl ortaya çıkıp biçimlendikleri konusunda homosapiens döneme başvurmaya ve kapsamlı sorgulamalara gereksinim vardır.

Sonuç olarak, Spink, bilgi davranışı konusunun genellikle çağdaş kaygılar ve pragmatik yaklaşımla ele alındığı; köklerine inilmediği, konuya daha geniş perspektiften, bütünsel yaklaşmak gerektiği, bunun için de mutlaka ilişkili tüm disiplinlerden yararlanmanın yararlı olduğuna inanmaktadır. Spink, konu bağlamında, biyoloji, evrim, bilişim, antropoloji, bilişsel

¹ Metnin orijinalinde “information foraging”/ “foraging” diye geçen bu kavram/lar açıklanırken, evrimsel psikoloji ve antropoloji alanında sıkça tartışılmış insana ilişkin becerilerden birine işaret ettiği ifade edilmektedir. Hayatta kalma kaygısının geliştirdiği avlanma, besin arama ve benzeri eylemler buna örnektir.

arkeoloji, psikoloji gibi bilimlerde geliştirilmiş kuram ve modellerin önemli dayanak olduğu biçimindeki önerisi ve açıklamaları ile özgün bir yapıt ortaya koymuştur. Kendisine göre bilgi davranışı içgüdüsel, sosyo-bilişsel bir beceridir ancak aynı zamanda da yalnızca çok disiplinli bir vizyon ile araştırıldığı zaman anlaşılabilir bir yapıya sahiptir. Spink'in ana hatları ile üzerinde durduğu ve yanıt aradığı sorular, bilgi davranışının biyolojik, evrimsel, bilişsel ve sosyolojik yapısının ne olduğu, nasıl geliştiği ve daha çok içgüdüsel/kalıtımsal etmenlerden mi yoksa çevresel ve kültürel etmenlerden mi etkilendiği ve insanın bebeklikten yaşlılığa dek tüm evrelerinde nasıl bir seyir izlediği gibi sorulardır. Yanıtı aranan sorular, konunun derinliğini gösterirken yeni araştırmaları da tetiklemektedir. Kanımca, bilgi davranışının birden çok disiplini ilgilendirmesi, bilgi ve belge yönetiminin disiplinlerarası konumunun da altını çizmektedir. Kitap, yanıtları aranan birçok sorusu ile yeni araştırma sorularının potansiyelini sunduğu gibi, alanın kendisinin dahi farklı vizyonlarla açılımına gereksinim duyulduğu düşüncesini uyandırmaktadır.

Yrd. Doç. Dr. Güler Demir
Kastamonu Üniversitesi
Bilgi ve Belge Yönetimi Bölümü
gulerdemir@kastamonu.edu.tr
gulerdemir2009@gmail.com